

ולכאורה נראה דקושיא מעיקרא ליתא, דמדדרישין בתורת כהנים (מובא בתוס' שם) בפר העלם דבר שפסול שלא לשמו, הרי דלא ילפינן חטאות פנימיות מחיצוניות (ע"ש בתוס'. וצ"ע בתוס' להלן מ: ד"ה לא). וכיון דלא אשכחן קרא בפנימיות אלא לשינוי קדש, א"כ מוכח ששינוי בעלים אינו פוסל [ורק למצוה נראה דילפינן מהקש כל הקרבנות לשלמים כדלהלן ח, אבל ללמוד מחטאות חיצוניות לפסול, זה אי אפשר]. ועל כן אעפ"י שאפשר במציאות לפר העלם דבר ופר ושעיר של יוהכ"פ שינוי בעלים, אין זה פוסל את הקרבן. ואין לומר דהא דאצטריך קרא בפר העלם דבר, היינו משום שא"א ללמוד מחטאות יחיד לפסול, דמה להנך שכן שינוי בעלים פוסל בהם, משא"כ בחטאות ציבור (וכקושיית התוס' שם) – דהא סתם ספרא רבי יהודה, ולר"י הרי משכחת לה במציאות שינוי בעלים אף בפר העלם דבר של ציבור כנ"ל, ואעפ"י כ הוצרך לדרשא מיוחדת, הרי על כרחך דלא ילפינן חטאות פנימיות מחיצוניות, ושוב אין לנו לימוד לפסול שינוי בעלים.

(ע"ב) 'זנרצה לו לכפר עליו – רבי שמעון אומר: את שעליו חייב באחריותו ואת שאינו עליו אינו חייב באחריותו' – יש להבין מה חידוש יש בדבר שהוצרכנו לדרשת הכתוב, והלא חייב הנודר לקיים את נדרו אשר נדר, וכיון שאמר 'הרי עלי', כל עוד לא הביאו מחויב ועומד הוא מצד הנדר?
ומכאן הוכיח הגרי"ז מבריסק שהאומר 'הרי עלי' והפריש את קרבנו, מלבד שפרשת נדרים מחייבתו לקיים נדרו, עוד חלה עליו חובת אחריות כלפי הבהמה שהופרשה לקרבנו. וזהו שדרש רבי שמעון מהכתוב. ונפקא מינה, כאשר הביאו לעזרה ומסרו לכהן; עד כמה שהדבר נוגע לחובת נדרו – יצא ידי חובתו, ואולם כלפי חוב אחריות על הקרבן שהופרש, אין מתקיים חיובו אלא בהקרבנו של הקרבן בפועל (וראה לעיל ב: במובא מהמשנה-למלך. וע"ע חולין כב וראשונים; רש"י חולין קלט ומעילה יט; קרן אורה שם; טורי אבן מגילה ח; אבי עזרי מעה"ק יד, ה; ברכת מרדכי או"ח ח"ב ד, ג).
לפ"ז ניתן לפרש בפשט המאמר: 'את שעליו' כלומר הבעלים – חייב. 'זאת שאינו עליו' – הכהן המקריב שלא הטעינו על כתפו – אינו חייב.

'זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים היקישן הכתוב לשלמים...' – מהקש זה למדו כמה וכמה הלכות, להשוות את הקרבנות להדדי. ע' להלן צז-צח ומנחות פג (ועתוס' להלן מד. ד"ה נאכל).

דף ה

'זאימא הבא בנדר ונדבה לייתי ולא לירצי, אשם לא לייתי כלל?' – הוא הדין לבכור ומעשר, גם כן יש להקשות לא לייתו כלל שהרי אינם בנדר ובנדבה. ולמסקנא יתורץ הכל (זבח תודה). וע' בסמוך.

'... אשם לא לייתי כלל? אמר להו אביי: ריש לקיש מהכא פתח, ושחט אתה לחטאת – אותה, לשמה כשרה שלא לשמה פסולה, הא שאר קדשים שלא לשמן כשירין' – יש לבאר שלכך נאמר 'אותה' בחטאת-כבשה דוקא, ולא בשאר חטאות – כי הרי הכתוב הזה בא למעט אשם, ואשם אינו אלא בכבש או באיל, לא בפר ולא בשעיר (משך חכמה ויקרא ד, ג).

יש להעיר הלא בא הכתוב גם לבכור ומעשר כנ"ל. וי"ל דסבירא ליה שקרבנות הבאים לאחר מיתה אין קושיא למה הם באים הלכך לא אצטריך 'אותה' לומר שלא ייפסל אלא לאשם. וא"ת אם כן על כרחך קרא ד'מוצא שפתיך...' בא לאשם ומאי פריך 'לא לייתי כלל' (כמו שהקשו התוס') – י"ל דאף לעולה אצטריך 'מוצא שפתיך' לומר שאינה עולה לשם חובה. וא"ת הלא לעיל

אמרו שאין צריך לכך קרא מוצא שפתיך, דהא ילפינן מהקישא ד'זאת התורה' לשלמים שצריכים לשמן, י"ל דהכא אכתי לא ידעינן להקישא עד דתריץ לה רבא בסמוך.

עוד יש לומר [בדעת המשך-חכמה, דלא כזבח תודה], הואיל ובכור ומעשר אין שייך לדון בהם אם עלו לשם חובה אם לאו (כמש"כ התוס' ב.) ואין בהם הרצאה (וכמו שאמרו בגמרא להלן יא: כט:), הלכך אין להקשות בהם למה הם באים, כי כן מצוותם להביאם, ללא שייכות לריצוי בעליהם.

'יכול ירצו, תלמוד לומר מוצא שפתיך...' – משמע לפי זה [וכך היא המסקנא] שללא 'מוצא שפתיך... ' הוה אמינא שהזבחים שנזבחו שלא לשמם, מלבד חטאת ופסח – כשרים ומרצים ועולים לשם חובה, שהרי התמעט מ'אותה' שכל שאר הקרבנות כשרים, ו'אם כשרים הם – ירצו'. ולפי זה, נדחה מה שאמרו לעיל **'זאי כתב רחמנא זאת התורה הוה אמינא ליפסלו, כתב רחמנא מוצא שפתיך תשמור'** – אלא להפך, הייתי אומר שיירצו (עפ"י 'זבח תודה' ד"ה ומסיק).

'זמה עולה שאינה מכפרת' – וכן אמרו להלן י: יא. יב: ג. והכוונה לומר שאין עיקרה בא לכפרה, אבל מכפרת היא על מצות עשה ועוד כמפורש בבכורות כו. וכדלהלן (אור הישר).

בבכורות שם אמרו שהעולה לאו לכפרה באה כחטאת וכאשם. וכן מבואר במכות יז: שאין העולה נחשבת 'באה על חטא'. ומה שאמרו בפסחים (עז.) על קרבנות ציבור שהם באים לכפר, ואף העולות בכלל – היינו משום שמכפרים על עשה כדפרש"י שם. וכן ביזמא (לג:): נחשבת העולה 'מכפר' כלפי דברים אחרים. [ומה שאמרו להלן (נא.) אמרו 'תחלת עולה שמכפרת ובאה לכפרה' י"ל שהכוונה לריצוי, וה"ה לשלמים – ע"ש בתוס' בע"ב]. וע' תוס' ורא"ש מגילה כג סע"א.

ענינים וטעמים

'רמי ריש לקיש על מעוהי בי מדרשא ומקשי: אם כשרים הם ירצו, ואם אין מרצין למה באין?...' אמר ריש לקיש: **אפתח אנא פתחא לנפשאי, מוצא שפתיך...'** – יש לרמוז על פי מה שאמרו 'פתח הכתוב במזבח וסיים בשלחן – ששלחנו של אדם מכפר עליו'. והיינו כשנאמרים עליו דברי תורה וכל אכילתו לשמה היא; אם בכוונה פשוטה, לחזק כחו לעבודת ה' וכיו"ב, אם למי שחונן בדעת ומכוין כוונות נסתרות כדוגמת הקרבן ממש, לריח נחוח לה'. ואכילה כזו – היא בעצמה תורה שלמה ועבודת ה'. וכמו שכתוב **לעשות רצונך אלקי חפצתי** – בעת אכילתי, ע"י ותורתך בתוך מעי.

וזה נרמז במה שריש לקיש הקשה על מעיו – מה יעלה בגורלם של כל אותן אכילות שאינן בכוונת 'לשמה'; אם אינם מרצים למה באים, שמא ח"ו יהיו פסולים לגמרי, כענין **וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם**.

עד שאמר 'אפתח פתחא לנפשי': מוצא שפתיך תשמור – כי יש קצת תקנה ע"י שמירת מוצא שפתינו לברך ברכה שלפניה ולאחריה בכוונה שלימה, שאז גם אם אין בהם ריצוי – מפסול גמור יצאו, אם אין בהם מחשבת פיגול למלאות נפשו בתאוה הכעורה כטבע הבהמה (עפ"י קרן אורה. וציין לדברי ריש לקיש בגטין מז, ע"ש).

בענין זה נמצאו דברים לר"צ הכהן ז"ל ('תקנת השבין' עמ' 101):

... ותוס' שם מייתי מזבחים (ה). רמי אמעוהי ומקשה, דהיה דרכו כן, [ומה שכתבו שם דרכן כו']

בטנם – טעות סופר, וצריך לומר דרכו בטנו, דרק ריש לקיש דרכו כך ולא מצינו כן בשארי. ולפירוש הערוך המובא בתוס' (גדה יד. ד"ה אפרקיד) ריב"ל לייט עלה. וצריך לומר דריש לקיש פליג עליה, או דהוא בטח בנפשיה שלא יתחמם על ידי זה, וגם שם אין מובן כלל לאיזה צורך הזכירו זה שהיה שכוך על מעיו כשהקשה אותה קושיא, ואפילו בענין משא ומתן של הלכה עצמה אמרו לעולם ישנה אדם בדרך קצרה, כל שכן בסיפור שלא לצורך; –

ונראה טעם דרך שכיבתו על בטנו על פי פשט, לפי מה שראיתי בספר 'אוצר החיים' (שער א חקירה ו) ובפרוש דברי הרמב"ם (הל' דעות) שזה עוזר ומסייע לעיכול. ולפי שהיה (ריש לקיש) אוכל הרבה כנראה מדברי רש"י בגטין (מו), הוצרך לזה על דרך הרפואה. וזהו כמו שכתבתי שכל אכילתו היתה כהקרבנות, הכל בקדושה ולא להנאת עצמו, ואינה מידת רעבתנות ח"ו רק בדרך שאמרו באכילת הקרבנות ביוחנן בן דהבאי (ע' פסחים נז.). וכל שכן מה שהוא כמו קרבן עצמו שקרב על המזבח.

והנה כמו כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים, ואפילו חטאת לשם חולין כשרה, דלאו מינה לא מחריב בה, כך גם מי שזוכה שכאילו קדוש שרוי בתוך מעיו, שאכילתו כקרבנות, אפילו תהא לו איזה פעם כוונת הנאה, שלא הכל זוכים להיות כרבי שאמר על עצמו שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה – מכל מקום 'שלא לשמן כשרים'. וזהו 'דרמי על מעוהי' – מורה על קדושת אכילותיו, שמעי כריסו הוא קדשי שמים, ואפילו שלא לשמה כשרים. והקשה, אם כשרים הם לפניו – ירצו גם כן. ואם אינם לרצון – מדוע הם כשרים?

וזהו שאמר אחר כך 'אפתח אנא פתחא לנפשי' – אריכות לשון זו מורה שהכוונה לפתח שפתח לנפשו הצמאה ותאבה לדבר זה (ועל דרך זה במגילה י: יא.) כלומר, בירור דבר זה הוא פתח פתוח לשורש קדושת נפשו, בהיות גם ה'שלא לשמה' קדוש לאלקיו ומרוצה גם הוא, וזה שלא עלה לשם חובה – היינו רק לצאת ידי נדרו, אבל אעפ"כ נדבה היא, וכקרבן נדבה שעולה גם כן לרצון לפני ה', וכמו כן אכילת התלמיד-חכם.

יש לפרש בדרך רמז את מאמרו של ריש לקיש (בתענית יא:): אין תלמיד חכם רשאי לישיב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים – לפי דרכו המיוחדת באכילתו, שע"י התענית נמנע מ'מלאכת שמים' שבאכילה גופא.

יש שפרש בדרך אחרת, שהזכירו שהיה מוטל על מעיו להודיע שבחו – שאף על פי שסבל מרוב שומנו (ע' בגטין מז). שאמר ריש לקיש 'כרסי כרי' או מחולשא, אעפ"כ לא מנע עצמו מבית המדרש, ועם כל יסוריו ומכאוביו עד שהוצרך להתהפך על בטנו, טרח והעמיק בהבנת משנתנו. וקיים בזה מה שאמר הוא בעצמו (שבת פג:): אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר 'זאת התורה אדם כי ימות באהל'. וסמכו שם המאמר 'לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ומדברי תורה אפילו שעה אחת, ואפילו בשעת מיתתו' (אור הישר).

דף ו

'אלא אי אמרת לא קניא להו היכי מימר, והאמר רבי אבהו אמר ר' יוחנן: המקדיש מוסיף חומש ומתכפר עושה תמורה...?' – לכאורה דברי ר' יוחנן שמתכפר עושה תמורה אינם נצרכים לעצם הקושיא, כי גם אם המקדיש עושה תמורה ולא המתכפר, קשה כיצד היורש ממיר אם לא קנהו (ע' קרן אורה).